

Виклюк А. О.

<https://orcid.org/0000-0001-9519-4642>

Буковинський державний медичний університет

ФУНКЦІЇ ТЕРМІНІВ ФАХОВОЇ МОВИ НЕЙРОНАУКИ У НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті розглянуто функції термінів фахової мови нейронауки на матеріалі науково-популярної літератури (праць Д. Іглмана «Livewired» та «Incognito»). Дослідження фахової мови та термінології є актуальними через постійно зростаючу кількість термінологічних одиниць та необхідності їх систематизувати та уніфікувати. Метою цього дослідження є описати функції термінів фахової мови нейронауки у науково-популярній літературі. Дослідження фахової мови та термінології, а також їх розділення одне від одного було розпочато ще в минулому сторіччі німецькими мовознавцями, чий підхід було взято за основу багатьма українськими мовознавцями. Відтак під фаховою мовою розуміють набір різнорівневих мовних одиниць для ведення успішної комунікації у певній сфері людської діяльності, в той час як термін – це лише одиниця фахової мови, яка виражає спеціальне поняття мистецтва, науки та техніки. Термін характеризується точністю, дефінітивністю, системністю, номінативністю та стилістична нейтральністю. Іншими характеристиками термінів є: мотивованість, конкретність, моносемічність, відповідність до норм мови, інваріативність, інформаційність та жорстка конвенційність. Терміни досліджено крізь призму системно-структурного, системно-функціонального, когнітивного, соціолінгвістичного та комунікативного підходів.

У загальному терміни виконують такі функції: номінативну (називають поняття), сигніфікативну (поняття виражається через лексичну одиницю), дефінітивну (термін має визначення і місце в системі), комунікативну (термін є одиницею передачі інформації), прагматичну (термін передає намір мовця), евристичну (термін є джерелом нового знання), когнітивну (термін є продуктом когнітивної діяльності), гносеологічну (термін сприяє науковому пізнанню). У статті також згадано навчальну функцію як варіант реалізації комунікативної. Провівши функціональний аналіз вибірки термінів цього дослідження, було виявлено, що терміни нейронауки також мають усі вищезазначені функції, окрім прагматичної, адже вони не передають наміру мовця, та і прагматична функція експліцитно виражена лише в політичних термінах.

Ключові слова: фахова мова, мова за професійним спрямуванням, термін, функції термінів, термінологія.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі професійна комунікація виходить далеко за межі простого обміну інформацією, перетворюючись на ключовий інструмент ідентичності у професійному середовищі та ефективної взаємодії. Фахова мова як складна динамічна система не лише обслуговує потреби певної галузі знань, але й формує професійне мислення фахівця, забезпечуючи точність та однозначність передачі понять різних сфер наукової та професійної діяльності. Актуальність досліджень фахової мови та термінології зокрема зумовлена стрімким розвитком термінологічних систем, впливом

міжкультурної комунікації на національні фахові мови та потребою упорядкування новітньої лексики в умовах цифровізації суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовні дослідження фахової мови та термінології почали проводитися німецькими вченими минулого століття і ще тоді вони визначили, що фахова мова – це набір мовних одиниць різного рівня певної галузі, які застосовуються для ведення ефективної комунікації представників тої чи іншої галузі науки, культури, мистецтва чи професійної діяльності [5, с. 53]. Саме німецькі мовознавці розділили поняття фахової мови та

термінології, зазначивши, що остання є лише частиною фахової мови, а вона, у свою чергу, включає не лише терміни [4, с. 48]. У вітчизняній лінгвістиці системно-структурний підхід німецьких мовознавців розділяв та поглибив Т. Кияк. Він відзначав ключову роль термінології у функціонуванні фахової мови та перераховував її характеристики, такі, як обмежене вживання граматичних часів та значно менша роль дієслова у порівнянні з іменниками та прикметниками, які і складають терміни [13, с. 104]. Важливу роль лексики відзначала й І. Дулепа, зазначивши, що набір лексичних одиниць для певного фаху є особливістю фахової мови [10].

За Ісаєвою «загальноприйнята й унормована медична термінологія покликана реалізувати основні функції фахової мови на позначення наукових понять і уможливити вироблення критеріїв раціонального відбору термінологічного мінімуму, який відповідає вимогам до терміна» [12, с. 58]. Функційний підхід до дослідження фахової мови застосувала у своїй дисертації К. Шеремета, зазначивши, що фахова мова виконує наступні функції: гносеологічну, комунікативно-прагматичну, організаційну, узгоджувально-корекційну функцію, оціночно-прогностичну функцію та популяризаторську [22, с. 171–172].

Як зазначено вище, термінологія не завжди досліджувалась окремо від фахової мови, але увага до термінів з'явилась ще з укладанням перших спеціалізованих словників. В загальному *терміном* називають слово чи словосполучення, що позначає спеціальну поняття певної галузі знань, науки, мистецтва чи професійної діяльності [17, с. 617; 18, с. 6] та входить до терміносистеми такої галузі. Термін є одиницею фахової мови. Він відрізняється від одиниць загальноживаної мови наявністю чіткого значення та виокремленням характерних ознак понять для їх подальшої класифікації [21, с. 151]. Характеристиками термінів є: точність, дефінітивність (або однозначність), системність, номінативність та стилістична нейтральність. Термінам також властиві мотивованість, конкретність, моносемічність, відповідність до норм мови, інваріативність, інформаційність та жорстка конвенційність [17, с. 617; 19, с. 115].

Існують різні підходи до вивчення терміну, а саме:

– Системно-структурний, в якому термін є номінативною одиницею та розглядається як частина терміносистеми. В межах цього підходу виник структурний поділ термінів, що включає: прості слова (однокомпонентні), складні слова

(відомі як похідні слова, або деривати, теж однокомпонентні), складені слова (або ж композити, теж однокомпонентні), терміни-словосполучення (складаються з двох та більше компонентів) та скорочені слова [15, с. 181]. Цей поділ перегукується зі словотвірним поділом термінів, зазначеним у роботі А. Д'якова та ін. За словами авторів існують такі підвиди термінів: кореневі слова, похідна лексика (в якій спосіб творення – префіксація та суфіксація), складні слова (поєднання двох і більше кореневих основ), словосполучення, аббревіатури, літерні умові позначення та символи [11, с. 13–14].

– Системно-функціональний підхід, який розглядає термін як функціональну одиницю певної системи [20; 12].

– Когнітивний, в якому термін є когнітивною структурою, словесне відображення елементу внутрішнього чи зовнішнього світу людини.

– Соціолінгвістичний, що розглядає утворення термінів через призму розширення мовних контактів.

– Комунікативний, який вивчає функціонування та застосування термінів у професійній комунікації [21, с. 150].

Хоча функціонування термінології та фахової мови вивчалось в загальному, та на прикладі терміносистем, пов'язаних з медициною, прикордонною службою, стоматологією, і таке інше, але функції термінів нейронауки досліджені не були.

Постановка завдання. Відтак метою цієї статті є описати функції термінології фахової мови нейронауки на матеріалі науково-популярної літератури. Мета передбачає виконання таких **завдань**: (1) виокремити терміни нейронауки, проаналізувавши матеріал дослідження; (2) провести функційний аналіз зібраних термінів. Матеріалом дослідження є науково-популярні праці професора Девіда Іглмана про мозок і нервову систему, а саме книги «Livewired» та «Incognito». Обидві книги обрано через авторитет Іглмана як відомого у світі науковця й інноватора в галузі нейробиології. Залучення саме науково-популярних видань пояснюється тим, що вони подають проблематику нейронауки не так глибоко, зате ширше, що дає змогу виявити терміни, які всебічно висвітлюють сферу нейронауки. Фактичним матеріалом дослідження є суцільна вибірка лексичних одиниць, що є термінами нейронауки. Вибірка налічує 120 термінів, які було відібрано за допомогою аналізу словникових дефініцій, а потім проаналізовано за допомогою функційного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Функції термінів цікавили багатьох вітчизняних мовознавців, серед яких: Г. Бавіцька, Л. Овсієнко, Черниш і ко, М. Любченко та інші. Вони порівнювали функції термінів з функціями загальнонавчальної лексики і дійшли висновку, що термінам притамані усі функції, які є у одиниць загальнонавчальної мови, однак іноді проявляються вони трохи по-різному.

У роботах вчених згадуються наступні функції термінів: номінативна, сигніфікативна, дефінітивна, комунікативна, прагматична, евристична, когнітивна та інші. Ці функції досить тісно пов'язані з характеристиками терміна, зазначеними вище у цій статті.

Номінативна функція полягає в тому, щоб називати «чітко визначені поняття, що стосуються науково-технічної діяльності людини» [8, с. 20]. У ході освоєння дійсності та спільної взаємодії люди неодмінно дають назви об'єктам, їхнім ознакам і діям, що з ними здійснюються [16, с. 90], однак на відміну від звичайної загальнонавчальної лексики, що позначає побудові предмети та явища, терміни позначають наукові поняття [8, с. 18]. Інколи ця функція не розглядається окремо від дефінітивної або від сигніфікативної.

Сигніфікативна (знакова) функція передбачає те, що термін є знаком і завжди позначає якість чітко окреслене «поняття про певний об'єкт, предмет або явище дійсності, що містить основні їх ознаки», та є його узагальненим найменуванням [14, с. 33]. При дослідженні цієї функції вивчаються механізми позначення, види мовних знаків відповідно до їхньої мотивованості та особливості їхнього співвідношення з різними типами об'єктів. Зокрема визначають чи репрезентує знак один конкретний об'єкт чи клас об'єктів, а також яким чином процес взаємопов'язаний із формуванням понять [16, с. 91].

Дефінітивна функція забезпечує належність терміна до системи, його однозначність та умовованість через пояснення терміна як відповідника певного поняття [8, с. 21]. Кожен термін має чітко та точно визначення [7, с. 202].

Комунікативна (або інформативна) функція означає, що термін слугує одиницею передачі науково-технічної інформації між вченими, технічними працівниками чи іншими учасниками комунікації [8, с. 20]. За Овсієнко, ця функція може бути реалізована зокрема через навчальну функцію та через функцію обміну знаннями [16, с. 95]. Комунікативна функція вказує на те, що мова є, передусім, засію передачі думок та почуттів. Ця функція властива усім лексичним одиницям, однак кому-

нікативна функція термінів дещо відрізняється від комунікативної функції одиниць загальнонавчальної лексики. Пересічні мовці повністю розуміють одне одного у щоденній комунікації, однак експерти часто повинні пояснювати певні терміни та їх точні визначення [7, с. 202].

Навчальна, яка полягає у тому, що спеціальне знання, яке позначає термін, передається у процесі навчання. Ця функція є засобом реалізації вищезгаданої комунікативної функції [16, с. 92].

Прагматична функція пов'язана з учасниками комунікації [16, с. 95] проявляється в певному контексті чи умовах спілкування [21, с. 150] і показує намір мовця під час обміну інформацією [14, с. 33]. Реалізація цієї функції залежить від того, з якою ціллю мовець використовує термін, чи він прагне підштовхнути, чи переконати реципієнта до чогось, тощо. Саме через це експліцитний прояв прагматичної функції в термінах спостерігається лише в політичній термінології [16, с. 95].

Когнітивна функція термінів полягає у тому, що вони є результатом наукового пізнання [16, с. 89] об'єктів та явищ об'єктивної дійсності. Термін можна трактувати як продукт дискурсу, що відображає процес пізнання, а поява терміна зумовлена прагненням наблизитися до максимальної точності відображення спеціалізованих знань [7, с. 203].

Менш описана гносеологічна функція означає, що терміни є засобом пізнання дійсності, а евристична функція полягає у тому, що «термін слугує засобом відкриття нового знання, наукового пізнання та відкриття істини» [16, с. 95].

Як було зазначено вище, прагматична функція не є експліцитно вираженою у усіх термінах, але так само й інші функції можуть не бути експліцитно вираженими у будь-якого терміна. І хоч кожен термін може виконувати кожен з описаних функцій, це не означає, що кожен термін виконує усі функції одночасно у будь-якому контексті. Функції термінів фахової мови нейронауки у науково-популярній літературі будуть описані нижче.

115 термінів було визначено методом аналізу словникових дефініцій: *depression, dementia, headache, schizophrenia, mania, epilepsy, seizure, autism, Huntington's disease ma Parkinson's disease, alien hand syndrome, Tourette's syndrome, psychosis, antisocial personality disorder, Charles Bonnet syndrome, Anton's syndrome, autistic savant syndrome, Down syndrome, locked-in syndrome, parasomnia, hemiballismus, neurological disorder, spinocerebral degeneration, asomatognosia, neuralgia, neurosis,*

Rasmussen encephalitis, stroke, nerve, dendrite, fornix, glia, spine, axon, photoreceptor, receptor, synapse, cerebellum, brainstem, hemisphere, pons, hippocampus, neocortex, neurite, nucleus accumbens, basal ganglia, spinal cord, frontal lobe, temporal lobe, motor cortex, frontal cortex, prefrontal cortex, visual cortex, cortex, neuron, brain, hypothalamus, amygdala, midbrain, thinking, memory, perception, sense, vision, behaviour, consciousness, neurodevelopment, neurogenesis, neurotransmission, hearing, touch, smell, taste, reuptake, cognition, attention, emotion, motivation, excitation, inhibition, sleep, neuroplasticity, learning, reasoning, recognition, neurophysiologist, neuropsychologist, neuroanatomist, neuroscientist, neurobiologist, neurosurgeon, neurologist, brain scanner, brain scanning, brain scan, neuroimaging, hemispherectomy, neuroprosthetics, neurology, neurotransmission, hearing, touch, smell, neurobiology, neurosurgery, neuroanatomy, neuromodulator, neurotrophin, acetylcholine, neurotransmitter, dopamine, serotonin, vasopressin.

Усі досліджувані терміни мають наступні функції:

1. Номінативну. Досліджувані терміни фіксують різноманітні поняття, пов'язані з нейронаукою. Розглянемо приклади.

(a) Using monkeys to model human depression, he developed a study of isolation [2, с. 26].

Тут термін *depression* називає психічний стан зміненого настрою, що характеризується почуттями смутку, відчаю та зневіри (медичний словник) і таким чином виконує *номінативну* функцію. У реченні:

(b) Problems that are now opaque will open up to examination by new techniques, and we may someday find that certain types of bad behavior will have a meaningful biological explanation—as has happened with *schizophrenia, epilepsy, depression, and mania*» [1, с. 176]

терміни *schizophrenia, epilepsy, mania* також називають психічні розлади (номінативна функція). У цьому прикладі:

(c) As you watched humans interact throughout the day, your high-resolution eyes would see changes in the shapes of *neurons*, such as the growth or shrinkage of the *dendrites* based on experience» [2, с. 230]

терміни *neurons* та *dendrites* називають мікроскопічні елементи структури нервової системи.

2. Сигніфікативну. Саме по собі слово *depression* з прикладу (a) репрезентує поняття пригніченого психічного стану в згаданому контексті, але в інших контекстах може репрезентувати пониження чи западини.

3. Комунікативна (інформативна). У прикладі (a) термін *depression* використовується для опису проведеного експерименту, він допомагає надати інформацію, а отже також виконує *комунікативну* функцію. У прикладі (c) автор також надає інформацію про те, що відбувається із зазначеними структурними компонентами нервової системи, чим також забезпечує *комунікативну* функцію.

4. Гносеологічна. У прикладі (a) термін *depression* виконує *гносеологічну* функцію, адже завдяки ньому читач отримує нове знання про експеримент та його результат. Терміни *neuron* та *dendrite* з прикладу (c) допомагають читачеві отримати нові знання про зміну у цих структурах нервової системи.

5. Дефінітивну. Ця функція у досліджуваних термінах проявляється тим, що всі ці терміни мають визначення у медичних словниках і своє місце в терміносистемі нейронауки, а саму, вони є частиною лексико-семантичних груп. До прикладу, терміни *depression, schizophrenia, mania, epilepsy* з прикладів (a) та (b) у контексті нейронауки належать до лексико-семантичної групи «розлади нервової системи». Також терміни *neuron* та *dendrite* з прикладу (c) є належать уже до лексико-семантичної групи «структури нервової системи» [9, с. 30].

6. Когнітивну. Якщо терміни є результатом когнітивної діяльності, то і усі терміни фахової мови нейронауки, використані для матеріалу дослідження, також є результатом когнітивної діяльності учених у сфері нейронауки.

7. Евристичну. Якщо читач не знайомий з термінами нейронауки, структурою та функціонуванням нервової системи, то прочитавши науково-популярну літературу, він здобуде нове знання, яке побудоване на і стосується певної термінології.

Висновки. З огляду на усе вищесказане можна зробити висновок, що терміни фахової мови нейронауки у науково-популярній літературі виконують такі функції: номінативну (називають поняття нейронауки), сигніфікативну (поняття нейронауки висвітлюються за допомогою певних мовних одиниць), дефінітивну (терміни мають визначення та їх можна знайти у медичних словниках), комунікативну (терміни забезпечують передачу інформації стосовно нейронауки), гносеологічну (терміни слугують елементом пізнання у галузі нейронауки), евристичну (за допомогою термінів читач отримує нове знання пов'язане з нейронаукою), та когнітивну (терміни є продуктами когнітивних зусиль науковців у галузі нейронауки). Доцільним буде доповнити дослідження матеріалами з наукової літератури та масмедіа для формування глибшого уявлення про функціонування термінів.

Список літератури:

1. Eagleman D. *Incognito: The Secret Lives of The Brain*. United Kingdom, Canongate Books, 2011. 304 p.
2. Eagleman D. *Livewired: The Inside Story of the Ever-Changing Brain*. United States, Knopf Doubleday Publishing Group, 2020. 320 p.
3. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/> [17.03.2025]
4. Hoffmann L., Kalverkämper H. et al. *Fachsprachen / Languages for Special Purposes. An International Handbook of Special Language and Terminology Research. Walter de Gruyter GmbH*. Volume 1. 1998. P. 1412
5. Hoffmann Lothar. *Kommunikationsmittel Fachsprache: Eine Einführung*. Berlin, Boston: De Gruyter, 1987. 308 S.
6. Medical Dictionary. The Free Dictionary by Farlex. URL: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/> (дата звернення: 30.11.2025)
7. Yankovets O. et al. Functions of the Terminological Units of English Border Terminology. *World Journal of English Language*. 2023. Vol. 13, No. 1. P. 200-204 <https://doi.org/10.5430/wjel.v13n1p200>
8. Барвіцька Г. К. Формування української термінології обліку та аудиту : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2014. 217 с
9. Вykлюк А. О. Особливості лексико-семантичного поля «нейронаука» на матеріалі науково-популярної літератури. *Германська філологія*. 2025. Вип. 852. с. 23–32
10. Дулепа І. Б. Фахова мова як предмет дослідження. *Modern directions and applied researches*. 2014. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer34/817.pdf>
11. Д'яков Андрій Степанович. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти : [монографія] / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. Київ: КМ Academia, 2000. 216 с.
12. Ісаєва О. С. Функціонування термінів у терміносистемі медицини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 40. Том 3. DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.40.3.13>
13. Кияк Т. Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. *ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Вип. 32. 2007. с. 104–108
14. Любченко М. Юридична термінологія: поняття, особливості, види [монографія] / М. І. Любченко. Харків: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ», 2015. 280 с.
15. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу: монографія. Вінниця: Нова Книга. 2013. 448 с.
16. Овсієнко Л. М. Поліфункційність терміна в сучасному термінознавстві. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. Том 25. № 1. 2022. С. 89–97. DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2022.263119>
17. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. / Олена Селіванова. Полтава: Довкілля. К., 2006. 716 с.
18. Скороходько Е. Ф. Сучасна англійська термінологія: навч. пос. Київ: УІЛМ, 2002. 76 с.
19. Стацюк Р. В. Основні підходи до визначення поняття «термін» у сучасній лінгвістичній науці. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. Том 2, №5, 2016. С. 112–116
20. Тхор Н. М. Англомовна медична термінологія: функціональний аспект. *Записки з романо-германської філології*. 2021. № 2(47)
21. Черниш О. А. Термін як реєстрова одиниця. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2023 № 64. С. 149–153. DOI <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2023.64.34>
22. Шеремета К. Б. Структурно-семантичні та функційні особливості термінології фахової мови вищої освіти США : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Нац. тех. ун-т України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Київ, 2025. 289 с.

Vykliuk A. O. THE FUNCTIONS OF LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES IN NEUROSCIENCE IN POPULAR SCIENTIFIC LITERATURE

The article is considered with the functions of terms in the language for specific purposes in neuroscience based on popular science literature (D. Eagleman's works «Livewired» and «Incognito»). The study of language for specific purposes and terminology is relevant due to the ever-growing number of terminological units and the need to systematise and unify them. The aim of this study is to describe the functions of terms in the language for specific purposes in neuroscience in popular science literature. The study of language of specific purposes and terminology, as well as their separation from each other, began in the last century by German linguists, whose approach was taken as a basis by many Ukrainian linguists. Therefore, language for specific purposes is understood as a set of linguistic units of different levels to ensure successful communication in a particular sphere of human activity, while a term is only a unit of professional language that expresses a special concept of art, science, and technology. A term is characterised by precision, definiteness, systematicity, nominativity

and stylistic neutrality. The characteristics of terms are: motivation, specificity, monosemy, conformity to language norms, invariance, informativeness and strict conventionality. Terms are studied following systemic-structural, systemic-functional, cognitive, sociolinguistic and communicative approaches.

In general, terms perform the following functions: nominative (they name concepts), signifying (concepts are expressed through lexical units), definitive (terms have definitions and places in the system), communicative (terms are units of information transfer), pragmatic (terms convey the speaker's intention), heuristic (the term is a source of new knowledge), cognitive (the term is a product of cognitive activity), gnoseological (the term contributes to scientific knowledge). The article also mentioned the educational function as a variant of the communicative function. After conducting a functional analysis of the sample of terms in this study, it was found that neuroscience terms also have all of the above functions, except for the pragmatic one, since they do not convey the speaker's intention, and the pragmatic function is explicitly expressed only in political terms.

Keywords: *language for specific purposes, professional language, term, terminology, the function of terms.*

Дата першого надходження статті до видання: 29.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.04.2026